

SVE MOJE KONSTATACIJE I DALJE ČVRSTO STOJE

Pavle Ivić

U Jeziku 34, str. 107–128, izašli su polemički osvrti Radoslava Katičića, Dragutina Raguža i Sjepana Babića na moj tekst *Radi se ipak o nečem drugom* (Jezik 34, str. 81–85). Trojica na jednoga. Neravna borba. Neravna, zaista, ali – na štetu onih koji smatraju da im je potreban omer 3:1 u diskutantima i omer 22:4 u stranicama izlaganja.

Akademik Radoslav Katičić (*Radi se baš o onome*, str. 107–120) ističe da u njegovim tekstovima o „Ivićevoj sintezi” nema ljutnje, pa ni žestine. Ali nema ni ograde od ljutnje i žestine u Raguževom napisu objavljenom u časopisu kojem je on jedan od urednika. On čak brani Raguževu „žestoku reakciju” tvrdeći da se ona „ne može uspoređivati s alergijom”. Kao presuditelj u tom sporu pojavio se, neočekivano, sam Raguž, koji opisuje svoje fizičko stanje pri susretu s mojim tekstovima: „takvim mislima ja ne mogu prići hladna srca... pri čitanju Ivićevih jezično-političkih konstrukcija angažiraju se želučane resice i stvaraju grčevi” (str. 123). To, doduše, nije dijagnoza, ali je klinička slika. Ostavljam medicinskim stručnjacima da ocene je li u pitanju alergija ili šta drugo, ali tvrdim da se u takvom stanju ne piše nauka i da nije dobro što se jedom iz želuca kolege Raguža zapisaju čitaoci Jezika.

Katičić se na str. 107. i d. saglašava s obe moje temeljne tvrdnje i čak ističe: „Nitko pametan oko mene ne misli da je ime Hrvati svagda obuhvaćalo sve što ono obuhvaća danas niti da je naš novoštokavski standardni jezik u polovici 18. st. dostigao takav stupanj razvoja da bi već tada posjedovao sve odlike standardnosti.” Dobro je što niko pametan tako ne misli, ali bi bilo još bolje kad bi ti pametni ljudi to i pokazivali. Oni o tome čute i bez ikakve ograde primjenjuju hrvatsko ime na populacije ili na pisce koji nisu mogli slutiti da će njihovi potomci jednom biti Hrvati. Sasvim drukčije postavljali su se neki drugi autori, npr. Slovenci Matija Murko i Bogo Grafenauer ili Francuz Andre Vaillant ili Namac Robert Zett.

Katičić se iz nekih svojih razloga brani od priznanja koje mu pripada zato što je prvi u svojoj sredini iskazao te istine i čak pripisuje Ragužu iste stavove. Međutim, njegovi citati iz Raguža to nikako ne dokazuju. Prvi od njih operiše nekakvim imanentnim hrvatstvom koje je postojalo uprkos nepostojanju hrvatskog imena ili svesti: „jednom se znalo i tko su ti Hrvati; netko je to znao prije, netko poslije”. Ali i taj mistično obojeni stav nije za Raguža fundamentalna istina, već iznudena odstupnica. U praksi se on drži suprotnog gledišta i čak ne vidi npr. da Držić nije bio Hrvat u onom istom smislu u kojem je to bio Krlježa (Jezik, 33, str. 23) ili zbog čega nazivi „slovenski”, „ilirički”, „dalmatinski”, „bosanski” i „slavonski” ipak nisu isto što i „hrvatski” (Jezik, 34, str. 121). U drugom Raguževom odlomku koji navodi Katičić ključne su riječi: „Hrvatski se književni, standardni jezik rodio s Kašićem, tamo 1604, ustao je na noge i prohodao u 18. st., stasao u 19. st. ....” Ragužu je ostalo nepoznato značenje termina „standardni jezik”. Do njegove svesti nije doprla čak ni istina da, kad bi standardni i književni jezik bili isto, ne bi bilo potrebe da se pored domaće, dugom tradicijom učvršćene reči „književni” uvodi tudica „standardni”. Standardnog jezika ne može biti bez određenih društvenih uslova i bez određene karakteristike same jezične situacije, a svega toga nije bilo ni 1604. godine (Ragužev datum je oko polovine 18. v. (Katičićev datum). Suprotno Katičićevoj

tvrdnji, Raguževa reakcija pokazuje da on ne uvida da pre druge polovine 19. v. nema standardnog jezika kod Hrvata (ni Srba), a da je, s druge strane, književni jezik mnogo stariji od 1604. godine. Raguž veruje da je razvoj ka standardnom jeziku isto što i postojanje standardnog jezika. Međutim, standardni jezik nije proces, nego uspostavljeno stanje. Ako krenem na put iz jednog grada u drugi, ja nisam samim tim već u tom drugom gradu – tamo sam tek onda kad stignem tamo. Pogotovu ako se radi o „putovanju“ dugom dva-tri stoleća, može se dogoditi da na cilj i ne stignem. Početke kretanja ka standardnom jeziku možemo otkriti i kod srednjovekovnih glagoljaša, i kod čakavaca u mletačkoj Dalmaciji u 16. v., i kod Dubrovčana, i kod kajkavskih pisaca, ali oni su ipak ostali daleko od standardnog jezika, kao što su daleko od njega bili i Kašić i Kačić i Reljković i Katančić.

Oba Raguževa članka svojim ukupnim sadržajem pokazuju da on ne prima nijedan od dvaju postulata koje Katičić navodi na str. 107. Uostalom, sam Raguž pominje te postulate na str. 121, ali ne pokazuje ni najmanju volju da se složi s njima. Katičić ga uzalud predstavlja razumnijim nego što je. Tu je, dakle, bit moga spora s Ragužem, a ne u „znatno suptilnijim aspektima problematike“, o kojima se sporimo Katičić i ja. On mi uz put (str. 108) pripisuje shvatanje „a takva suptilnost tu kao da nije na mjestu“. Ona je itekako na mestu u naučnim raspravama i ja mnogo radije razgovaram s Katičićem o suptilnijim problemima nego što trošim vreme na ispravljavanje Raguževih zabluda, koje se nikako ne mogu nazvati suptilnima.

Na str. 108 Katičić kaže da je „hrvatsko ime... prije konačnoga konstituiranja današnje nacije, kao općenarodno ime moglo samo zamjenjivati temeljno ime slovinsko/slovensko/slovensko“. Bilo bi dobro da je Katičić to dokumentovao. Nije mi poznat nijedan slučaj takve upotrebe hrvatskog imena, a pogotovu ne u sredinama koje u dato vreme nisu imale hrvatsko opredeljenje. Naravno, van spora je činjenica da je „slovensko“ ime, a također i ilirsko, obuhvatalo sve katolike srpskohrvatskog jezika, a često i pravoslavce koji govore istim jezikom.

Na str. 110 Katičić ističe: „Ivićev prikaz u najboljem je slučaju valjano, prema dosadašnjem znanju, utemeljena povijest imena „Hrvati“...“ Zar je to malo? Iskreno se radujem priznanju s tako kompetentnog mesta, priznanju utoliko dragocenijem što dosad, koliko znam, nijedan hrvatski autor nije napisao takvu povest. Međutim, Katičić bi hteo još više: „...a ne povijest onoga što to ime danas označuje“. Izvinjavam se, žao mi je, ali zaista nisam kvalifikovan da napišem istoriju Hrvata, naročito ne u članku posvećenom drugom predmetu.

Po R. Katičiću (str. 110) ja ne osećam „kako hrvatsko ime kao naziv za onu cjelinu... nije proizvoljno niti stoji na slobodan izbor, da je ovjereno neopozivim povijesnim pravorigekom...“ Po čemu on misli da to ne osećam? To prosto nije bilo moja tema. Ali, kad on želi, da preciziram: i ja smatram da pobjeda hrvatskog imena nad drugim regionalnim imenima nije slučajna. Tom su imenu davali prednost politički i državnopravni razlozi – od tradicije hrvatske države do titulature vladara čija se vlast kasnije protegla nad Hrvatsku i susedne oblasti. Od dvaju opštijih imena, jedno se docnije učvrstilo kao narodno ime Slovenaca, dok je drugo, ilirsko, imalo svoj trenutak sjaja u prvoj polovini 19. v. Ishod je visio o tankom koncu i niko od nas ne može znati šta bi se dogodilo da austrijske vlasti nisu 1843. zabranile upotrebu ilirskog imena.

Nije tačno da uskraćujem pravo Hrvatima da zovu svojim imenom i sve što u prošlosti nije bilo hrvatsko, ali je naknadnim opredeljenjem potomaka ušlo u krug hrvatske nacije, odnosno hrvatske nacionalne baštine. O tome sam se više puta vrlo određeno izjašnjavao. Međutim, smatram da su ljudi koji poznaju nekadašnju stvarnost dužni da je prikažu realistično, ne krijući ništa od publike. S druge strane, nauci pripada pravo da se služi terminom „katolici srpskohrvatskog jezika”, primerenim prilikama u vremenima o kojima je reč. Za nauku je najpodesnija terminologija koja ne zamagljuje razliku između populacija koje su u dato vreme bile hrvatske i onih koje to nisu bile, niti razliku između epohe dok neka populacija nije bila hrvatska i epohe kad je ona to već bila.

Neumoren u traženju zamerki, Katičić me kritikuje što govoreći o katolicizmu ističem uvek „samo konfesionalnu stranu, a onako kako govori o tome prije bi se mislilo da govori o kulturnim implikacijama konfesionalne pripadnosti” i popraća to navođenjem mojih reči o integrativnoj ulozi književnosti na temelju vere (str. 111). Zatim, klizeći sve dublje u protivrečnost, dodaje: „No ne bi trebao stvarati dojam kao da je riječ o konfesiji određenoj teološki...” Razume se, naivna bi bila i sama pomisao da je tu bitan teološki aspekt: to ja nikad nisam rekao. Međutim, Katičić zaboravlja da osim kulturnog postoje i drugi činioci, važni sa gledišta psihologije masa. Ogromna je uloga podele kao takve. Psiholozi su utvrdili kakva je težina pojmova „mi” i „oni”, naročito onda kad uticajne snage podstiču podvojenost. U stolicima o kojima je reč, jednima se govorilo da su oni drugi bedni šizmatiči čijim dušama nema spasa ako ne prime pravu veru, dok je ovim drugima objašnjavano da „rimski papa” hoće da ih silom „poškoći”, što bi bilo užasna nesreće i neopisiva sramota.

Na str. 113 pročitao sam s iznenađenjem: „Ivić... doista misli da se povijest književnoga jezika može pisati ne osvrćući se na povijest književnosti.” Pitam se kako je Katičić mogao napisati tu rečenicu kad se na svakoj stranici mojih radova iz istorije književnog jezika ogleda moje uverenje da se ta istorija može pisati jedino na temelju istorije književnosti. Samo – to je Katičić izgubio iz vida – te dve istorije ipak nisu isto i nije svaka činjenica istorije književnosti relevantna za jezik.

Nasuprot mojem shvatanju o presudnoj ulozi vere i jezika u nacionalnoj integraciji Hrvata, Katičić ističe važnost lekcionara „koji su se svake nedjelje čitali u crkvi, tijekom stoljeća... na širokom području od Međimurja do Dubrovnika” kao „čimbenik[a] pri stvaranju kulturnoga i etničkog identiteta” (str. 113). Da li je iz jednakosti (tačnije, određene sličnosti) tih tekstova proizašla zajednica konfesije i jezika, ili obrnuto? Nauka mora razlikovati primarno od sekundarnog, uzrok od posledice. Lekcionari su tek jedan od načina na koji je zajedništvo vere i (narodnog) jezika delovalo integrativno na zbližavanje tipova književnog jezika širom područja nastanjenog katolicima srpskohrvatskog jezika. I još nešto. Tekstovi lekcionara počivaju na glagoljaškoj tradiciji, koja nastavlja ćirilometodsku, iz koje je potekla i srpska pismenost. Tako su lekcionari doprineli održavanju spona, naročito u apstraktnoj leksici, sa književnim jezikom Srba u prošlosti i sadašnjosti.

Svoje napomene o lekcionarima Katičić zaključuje: „Ako mu se izlaganje gdje i dotiče svega toga, onda samo upozorava na dijalekatske razlike među pojedinim adaptacijama. A kad se tomu prigovori, on poziva da se broje reci. I opet stojimo pred golim zidom nerazumijevanja” (str. 113). Pozvao sam (Jezik 34, str. 83) da se broje reci koje sam posvetio razvoju na srpskoj i hrvatskoj strani zato što mi je zamereno (Jezik 33,

str. 115) da „se ne osvrće[m] na hrvatski razvoj sve do narodnoga prepорода“, a to nije ono što mi Katičić sada prigovara („kad se *tomu* prigovori“). Drugim rečima: kad pobijem jednu zamerku, na njenom mestu nikne druga, i još se tvrdi da je to ta ista.

Značaj crkvenog jezika za razvoj leksike književnog jezika ne pominje se u inače prekrasnom Katičićevom članku *Jezik pismenosti na tlu Hrvatske*, v. Jezik 34, 129–144, a ni u prvoj i drugoj verziji njegovog priloga *Hrvati. Jezik*, pripremljenog za Enciklopediju Jugoslavije. Na tu temu sam mu ja skrenuo pažnju u svojoj pismenoj recenziji druge verzije, datiranoj 8. januara 1985. i on je zatim uneo odgovarajući osvrt u konačnu verziju. Ali ni tamo nema pomena o lekcionarima. On se njih setio naknadno i sad ispunjava pola stranice Jezika prekorom što „Ivić... ne kaže o tome ništa“. S kojim pravom? I šta je ostalo od stroge lekcije zbog „golog zida nerazumijevanja“?

Str. 114: „U 16. st. (novo)štokavska ili kakva druga standardizacija nije bila ni zacrtana“. Po čemu je Marulićev jezik manje standardizovan nego npr. jezik Andrije Kačić-Miošića? Na temelju kojih je jezičkih ili društvenoistorijskih premisa izveden taj zaključak? To nam nije rečeno. Ni o jednoj se naučnoj materiji ne razgovara kod nas tako impresionistički, da ne kažem proizvoljno, kao o nastanku standardnog jezika. Nije jasno ni zašto se i dalje ponavlja kako su ilirci preuzeli „novoštokavski standardni jezik“ kad je poznato da je među njima u početku jedini štokavac i ujedno vodeći filolog bio Slavonac Vjekoslav Babukić, koji je u svojoj gramatici propisivao staru akcentuaciju svog radnog govora i koji je prihvatio i arhaične, takođe nenovoštokavske oblike u množinskim padežima.

Na str. 115 Katičić opravdano skreće pažnju na delo Matije Murka, odista odlično obaveštenog, trezvenog i objektivnog stručnjaka. Iz njegove knjige *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, Prag – Heidelberg 1927, crpao sam, još davno, znanja o jezičkoj situaciji u 16. i 17. veku i o korektnom naučnom metodu. Mnogo sam saznao i o nekadašnjoj kulturnoj i književnojezičkoj razjedinjenosti katolika našeg jezika i o nastojanjima katoličke crkve da se, radi što boljeg učinka knjiga koje je ona objavljivala, ta dela štampaju na najrasprostranjenijem narječju – štokavskom. Murko mi je pokazao i kako treba pisati ne upotrebljavajući narodnosna imena tamo gde ne odgovaraju istorijskoj stvarnosti vremena. I sam Katičić navodi na str. 115 jednu takvu Murkovu rečenicu: „Tako je od sve Dalmacije pa do Slavonije među katolicima postojao narodu blizak književni jezik već četiri stoljeća...“

Na str. 116 nailazimo na važno priznanje: „Moglo bi se, naravno, uvesti i to da se o standardnom jeziku ne govori dok nije stekao potpunu autonomiju od dijalekata, dok nije potpuno stabilizirao svoju normu, dok nije preuzeo sve svoje funkcije...“ Savršeno tačno: o standardnom jeziku ne treba govoriti dok se književni jezik nije zaista standardizovao, tj. dok nije postao standardni jezik. Katičić tu, ipak, postavlja jedan uslov: „No tada to treba da bude provedeno dosljedno i primijenjeno na sve jezike... Tko hoće da se tako govori o hrvatskom razvoju, taj mora u istom dahu osporiti da slovenski standardni jezik počinje s Trubarom, a njemački s Lutherom.“ Prirodno. Kako bi se i moglo drukčije? Jesam li ikad tvrdio suprotno? I posebno, jesam li ikad rekao da počeci nemačkog i slovenačkog standardnog jezika padaju u istu epohu? Je li uopšte ozbiljno proglašavati standardnim jezikom same početke šire pismene upotrebe jednog jezika? Uostalom, zašto se moj sagovornik poziva na nemački i slovenački jezik, o kojima nisam pisao? Bilo bi umesnije da se osvrnuo na ono što sam rekao o srpskom standardnom jeziku. On dobro

zna da sam na njega primenio ista merila kao na hrvatski. Time otpada njegovo tumačenje da sam izabrao gledište nepovoljno za Hrvate. Jednostavno, izabrao sam naučno gledište, a ne neko drugo. Ne stoji ni tvrdnja (str. 117) da se sa toga gledišta „hrvatski kulturni, etnički i književnojezični razvoj... razabire slabo ili čak nikako“. Naprotiv, razabire se mnogo bolje. Ako se razvoj ka standardu ne zamagljuje izjavama o njegovom postojanju u vremenima kad ga još nije bilo, bolje se uočava priroda toga razvoja, njegov tok i njegov završetak – dostizanje standardnosti jezika.

„Naravno, i tada bi prethodni razvoj ostao razvojem, morao bi se uočavati, proučavati i prikazivati“ (str. 116). Naravno, ja upravo to i tvrdim (Katičić se, doduše, odnekud drži kao da ja imam nešto protiv tog proučavanja i prikazivanja). I ranije sam isticao da žalim što se hrvatski jezikoslovci nisu stvarno prihvatili rečenog zadatka. Od srca bih pozdravio kad bi se oni, mesto uopštenih izjava o standardu, latili minuciozne jezičke analize starih tekstova prateći procese širenja, i uopštavanja, odnosno istiskivanja pojedinih pojava u književnom jeziku. Tako bi se pred nama konačno ukazala slika razvojnog puta ka standardu, koju zasad ne možemo dočarati ni Katičić ni ja, niti iko drugi, iz prostog razloga što nedostaju neophodna istraživanja.

U retorski intoniranom pasusu Katičić me prekoreva što sam se usudio reći da zalaганje za širu upotrebu arhaizama i kovanica dovodi do nesigurnog zamuckivanja: „Ne trebam Pavla Ivića da mi to kaže, da o tom sudi i da bdije nad tim. Nikojem pripadniku jedne jezične sredine i jezične tradicije ne treba u tome savjet, pomoć i nadzor pripadnika druge sredine i druge tradicije. To je osnovno načelo kulturnog ophođenja u jezičnim pitanjima...“ I tako dalje, u stalnom crescendo: „Zato je to i jedini mogući temelj jezičnoga zajedništva: u našoj Jugoslaviji i u svakoj od republika...“ (str. 118). Redajući krupne reči, Katičić je zaboravio povod: kad sam napomenuo da ja u svojoj sredini dajem prednost rečima koje su zajedničke (Jezik 33, str. 86), *on je meni* primetio da to „dovodi do nesigurna zamuckivanja“ (Jezik 33, str. 116). On je taj koji je uzeo sebi pravo da „sudi“ o jezičkoj praksi druge sredine, da „bdije“ nad njom. Tako se njegova vatrena filipika okreće protiv njega samoga. Inače, ta filipika, osim što raspaljuje neplemenite strasti, sakriva predmet spora. Moja je tvrdnja bila da forsiranje onoga što je zajedničko u već postojećem izražajnom fondu ne može dovesti „do nesigurna zamuckivanja“, ali da je ono neizbežno ako se publika zasipa rečima koje su joj nepoznate. Katičić duguje odgovor na pitanje kako sprečiti pometnju u glavama ljudi pri susretu s takvim rečima. Kako da oni budu sigurni šta znači reč čije „razumijevanje traži stanovit jezikotvoran napor“ i u kojem kontekstu treba upotrebiti ono „što ne leži spremno i ponuđeno na pladnju pamćenja“? Reč je, naravno, o širokoj publici, o pokolenju pogođenom promenama u jeziku, a ne o samom Katičiću, koji još jednom odvlači pažnju sa predmeta raspravljanja uzvikujući: „Ali ja sam najbolje znam da li govorim bogato i slobodno, crpeći iz svega bogatstva svoje jezične tradicije i čvrsto oslonjen na nju, ili okljašten nesigurno zamuckujem.“

Katičić se ljuti i što sam upotrebio glagole „zahtevati“ i „forsirati“. Neznano zašto, on u tim izrazima vidi nekakvu manipulaciju, nedostatak smirene tolerancije, čak alergiju. Da budemo jasni: svako ko se bavi jezičkim normiranjem ili jezičkim planiranjem *forsira* neke stavove ili neke jezičke forme i *zahteva* da se oni usvoje. Tako npr. i ja kao predsednik Saveta za jezik Radio-televizije Beograd forsiram ono što je zajedničko i zahtevam od lektora i spikera da i oni to čine. Opet je neumesna uvredenost mog sagovornika udaljila razgovor od prave teme.

Katičić predočava apokaliptičke posledice koje bi izazvalo neprihvatanje njegovih saveta: „Bez toga bili bi ne samo osiromašeni, bili bi svedeni na komunikaciju robota, jezično okljaštrani.” Jesu li osiromašeni, okljaštrani, svedeni na komunikaciju robota npr. Englezi ili Rusi, kojima ne pada na pamet da svoj književni jezik bogate planskim uskršavanjem davno umrlih reči ili ladanovskim zahvatima zamenjivanja odavno ustaljene međunarodne terminologije novoizmišljenom? Katičić uverava čitaoce da njegova jezička politika počiva na „najosnovnijim zahtjevima jezične kulture” i „suvremene lingvistike”. Zašto onda nema takve politike tamo gde je jezička kultura zaista na visini i gde je suvremena lingvistika najrazvijenija? Zašto te sredine puštaju da se jezik razvija na normalan način i da se intervencije u njemu svode na meru stvarnih potreba?

Neveselo zvuči propoved o zajedništvu (str. 118–119) kad prati akciju što vodi uzajamnoj izolaciji. Još je neprijatniji zahtev koji Katičić implicitno postavlja: da čutim kad je reč o hrvatskim stvarima. Tačnije, da čute svi koji nisu iz iste sredine. Takvog se zahteva, doduše, on sam ne drži. On deli Srbima savete o „nesigurnu zamuckivanju” i o upotrebi reči *sat* i *čas*. Ja se s tim njegovim shvatanjima ne slažem (on i tu brani ono što nas razdvaja), ali mi ne pada na pamet da mu zamerim što ih je izneo. Svako od nas ima pravo na mišljenje o svemu – i o jezičkim problemima Skandinavije, Crne Afrike ili arapskog sveta, itd. ako ima šta da kaže. Mišljenja sa strane, iz drugog vidnog ugla, mogu biti vrlo korisna. Bez stalnog strujanja ideja u svim pravcima može se dogoditi da se neka sredina učauri, da skupina vodećih stručnjaka, možda iz plemenitih pobuda ili po nekoj inerciji, istrajava u politici koja objektivno ne koristi toj sredini. I najzad, ko mi može legitimno uskratiti pravo izjašnjavanja o pitanjima i inicijativama koji pogađaju, i to na sudbinski način, jedan deo mog naroda – Srbe u Hrvatskoj? Ima čak prilika kad je čovek dužan da progovori, bez obzira na to hoće li se to nekome svideti.

Katičićev članak nije doneo novih argumenata protiv mojih stavova, niti je oborio išta od onog što sam napisao. Prvi, veći deo njegovog izlaganja svodi se na prigovore što nisam napisao i mnogo toga drugog, a u drugom delu on patetičnom retorikom odvodi čitaocem od suštine problema. Jedna crvena nit ipak spaja oba dela članka. Očito osećajući slabost svoje argumentacije, on nastoji impresionirati publiku tvrdnjama o tome kako Ivić ništa ne shvata: „potpuno nerazumijevanje” str. 110, „izraz potpunog nerazumijevanja” 112, „ne razumije” 112, „ne umije razabrati” 112, „pred golim zidom nerazumijevanja” 113, „ne umije razmišljati” 114, „ne razumije” 116, „ne uvida” 119, „hoće li razum(i)jeti” 119, „hoće li razabrati” 119, „...bi bolje razumio” 119, „pred zidom nerazumijevanja” 119, „s tim nerazumijevanjem” 119, „uskraćivanjem razumijevanja” 119, „ne razumije što se govori” 119, „incompréhension” 120 – pored sličnih varijacija na temu o nedostatku suptilnosti (str. 108, 109, 110x3, 116). Moj kolega Radosav Katičić mi je na desetak stranica 22 puta rekao da sam glup. Na stranu kolegijalni i svi drugi obziri – jasno je da on to ne bi učinio da je raspolagao argumentima boljim nego što je taj.

Na str. 119 Katičić utvrđuje da je „u svojem odgovoru... Ivić... ostavio po strani čitav niz pitanja kojih sam se dotaknuo... Da je svrha ovih mojih napomena polemička, bilo bi efektno da sam odmah na početku nabrojao sva ta pitanja.” Šteta, velika šteta što nije! To bi mi dalo priliku da se osvrnem i na ta pitanja. U ovoj polemici stalno se sučeljavam s problemom ograničenog prostora. Da bi se na kritiku odgovorilo, neophodno je više prostora nego što je zauzela kritika: svaki put treba prvo prikazati problem

citiranjem ili rezimiranjem kritičarevog stava, pa tek onda izneti svoje razloge. Međutim, ja sam primoran da žrtvujem delove svog izlaganja da mi odgovor ne bi bio odbijen zbog preopširnosti. Nisu u istom položaju član redakcije i njegov oponent. Pozivam, dakle, Katičića da nabroji svoje tvrdnje koje sam ostavio bez odgovora, pa ću mu rado i na njih odgovoriti.

Ogrešio bih se o Radoslava Katičića kad ne bih pomenuo da u njegovom članku ima lepih novih misli koje unapređuju nauku, a koje, uostalom, nisu u suprotnosti ni sa čim od onoga što sam ja pisao.

Dragutin Raguž (*Činjenicama bi trebalo nauke*, Jezik 34, str. 120–127) i ne pokušava da odbrani svoje pobijene tvrdnje. Čudi se što sam mu toliko puta odvratio da nisam rekao ono što mi on pripisuje umesto da pošteno prizna da mi je tako često prišivao stavove koji nisu moji. Po njemu je „Ivićev... promašaj puno veći po onome što nije rekao nego po onome što je rekao.” To je u stvari dragoceno priznanje. On nije uspeo dokazati da u mom članku ima ičeg netačnog i sad me poučava o tome šta sam još mogao reći, ne primećujući da ti njegovi deziderati uglavnom nisu ostvareni ni u pomenutom radu R. Katičića *Jezik pismenosti na tlu Hrvatske*. Nije teško zamisliti šta bi se dogodilo da sam u svoj članak uneo sve što su zaželeli moji oponenti: redakcija RES bi s pravom odbila članak zbog preopširnosti i promašaja teme.

Raguž mi demagoški prigovara što navodim Maretića i Kombola: to su stari autori, „puno se stvari dogodilo od toga doba”. Zaboravio je da je on mene upućivao na Murka i Vaillanta, takode stare autore, i sad se pravi da ne zna da nije bitan datum štampanja nekog naučnog rada, već valjanost njegovog sadržaja. Zato ga podsećam da Maretićevo tumačenje Zlatarićeve upotrebe izraza „jezik hrvatski” nije osporeno uverljivim argumentima te nije čudo što ga prihvata veoma kompetentni A. Vaillant. Isto tako, Kombolovo nabranjanje pomena hrvatskog imena u Dubrovniku niko nije dodao nove slučajeve. Iste spiskove primera nalazimo i kod I. Boškovića. *Postoji li „dubrovačka književnost?”*, Kritika br. 8. Zagreb 1969. i R. Bogišića, *Narodnosni pridjev u djelima hrvatskih renesansnih pjesnika*, Jezik 63, 1986.

Zabavno zvuči Raguževa rečenica (str. 121): „Prije godinu dana smetala mi je Ivićeva optužba da sam „pobornik jezičnog udaljevanja Hrvatske od Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije”, ali sam shvatio da je to Ivićev iskušani način zastrašivanja protivnika.” Pitam se šta je on to otkrio posle dugog promišljanja: je li utvrdio da politika koju zastupa ne udaljava Hrvatsku od Bosne i Hercegovine itd., ili je možda došao do spoznaje da je takva izolacija korisna za Hrvatsku? Što se mene tiče, ja nisam imao nameru da Raguža plašim. On valjda zna šta radi. A znam i ja šta radim kad u svojoj sredini zastupam i praktikujem jezičku politiku koja neće udaljavati Srbiju od Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Hrvatske.

Moju tvrdnju da uredništvo Jezika nije bilo srećne ruke u izboru autora osvrta na moj članak u RES Raguž smatra „najobičnijom podvalom”! Ističe da je on sam poslao taj osvrt „uredništvu uz popratno pismo”. Opet on u mom tekstu čita ono što u njemu ne piše. Kad sam ja rekao da je to „naručeni napad”? Bitno je da je uredništvo Jezika imalo mogućnost, bez obzira na Ragužev rukopis koji je prispeo poštom, da nađe autora koji bi zadovoljavao uslove naučne diskusije. Ono to nije učinilo, pružajući time Ragužu priliku da na stranice Jezika unese duh, ton i rečnik kafanske svađe, u kojoj se više ceni pogrdna nego razlog.

Citatom iz Logike Gaje Petrovića Raguž hoće da me pouči o tome šta su indirektni dokazi. Međutim, koja je misao jasna: kada kod Raguža direktni dokazi izgledaju onako kako izgledaju, njegovi indirektni dokazi pogotovu ništa ne dokazuju. I zaista: „Ivić... [da] vodi računa o indirektnim dokazima... onda bi on i u slovinskom iliričkome, dalmatinskome, bosanskome i slavonskome vidio također hrvatski” (str. 121). Ništa rečitije ne govori o neozbiljnosti njegovog pristupa. Zašto tražiti nekakve indirektno dokaze (koje on i ne navodi) kad za bosanski i slavonski prostor ne raspoložemo, iz vremena o kojima je reč, potvrdama hrvatskog imena u onim mnogim hiljadama stranica koje su nam ostavili trudoljubivi bosanski fratri i slavonski pisci klerici i laici? U pogledu Slavonije, neka ga pouči akademik Katičić (Jezik 34, 109): „Tako se [hrvatsko ime] isključuje s pokrajinskim slavonskim, to oštrije što ta dva pokrajinska imena označuju razliku unutar vrlo bliske hrvatsko-slavonske političke zajednice, pa i unutar same zagrebačke biskupije.”

Raguž trijumfalno konstatuje da jedan arapski izvor iz 1154. i jedan češki iz doba Baselskog koncila u prvoj polovini 15. v. uključuju Dubrovnik u Hrvatsku. U tome nema ničeg čudnog. Kad se stvari posmatraju izdaleka, bez bližeg poznavanja stvari, slika je mutna, relevantne razlike se ne uočavaju. Mogla bi se napisati knjiga, ili čak čitava mala biblioteka, o pogrešno primenjenim etničkim nazivima u ustima ili spisima stranaca. Postoje vizantijski izvori koji Mađare nazivaju Turcima, a jedan, opet, ne razlikuje Hrvate od Srba: „Srbi, koji se nazivaju i Hrvatima”. Francuzi Alemanima nazivaju sve Nemce, iako su Alemanni samo mali deo nemačkog naroda, a kod nas u narodu na sličan način Nemce zovu Švabama, mada su i Schwaben tek jedan ogranak nemačkog etničkog stabla. Letonci su ime nekadašnjeg ruskog plemena Kriviča protegli na sve Ruse, koji su za njih *Krievs*. Etnička skupina koju Amerikanci zovu Pennsylvania Dutch („pensilvanijski Holandani”) nije holandskog nego nemačkog porekla i jezika. Radoslav Katičić je nedavno uverljivo pokazao kako je jedan italijanski autor iz 14. v. preneo i na Čehe učeni naziv Liburni, koji se inače odnosio na Hrvate. Svaki put je zamenjivanje identiteta nastajalo u očima i ustima drugih. Budući da Raguž voli dela starih geografa, navešću mu i ja jedno: Scholar Lazarus, *Detailkarte Ungarns*, 1528, reprint Budapest 1982. Tu su „Krawatn” smešteni između Kupe i Une, dok preko istočne Slavonije stoji natpis „Rätzn” (= Raci < Rasciani = Rašani, tj. Srbi). Isti naziv „Rätzen”, dolazi još jedanput, u prostoru južno od Beograda i Smedereva, ovoga puta praćen latinskim nazivom zemlje, Rascia (= Raška). Ja iz ovoga neću izvlačiti zaključke u Raguževom stilu; hoću samo da pokažem kako se stranci lako prevare. Uz put ću protumačiti kako je došlo do zabune: Mađari su tada pogrešno verovali da su svi štokavci Srbi („Raci” – taj naziv danas označava samo pravoslavne Srbe). To, dalje, objašnjava i zašto katolici štokavci u mađarskom Podunavlju severno od Baje i oko Čepelske ade sebe i danas nazivaju Racima. Oni su to čuli od Mađara. – Sve je to vrlo poučno. Raguž ne bi tražio „dokaze” kod neobaveštenih stranaca kad bi bilo dokaza kod obaveštenih domaćih ljudi, npr. kod dubrovačkih latinista. Ali takvih dokaza nema.

Ono što Raguž piše na str. 122 o Marinu Držiću lišeno je elementarne logike. Takoreći u svakom retku čitaoca dočekuje nova besmislica. Jasno je samo toliko da autora istina iritira. Sve je to začinjeno nekim nervoznim komedijašenjem kojem nema mesta u naučnom poslu. Alergija, rekao bi poneko. Nije alergija, rekao bi Katičić.

Istakao sam (Jezik 33, str. 80) da ličnost Gulisava Hrvata, naporedo sa drugim komičnim likovima Nedubrovčana u *Dundu Maroju* pokazuje da se Držić nije osećao Hrvatom. S tom se konstatacijom Raguž obračunava po kratkom postupku: „Gulisav Hrvat Držićev niti poriče niti svjedoči o Držićevu hrvatstvu. To je sve.” Blistava logika! razlaz sa zdravim razumom ogleda se i u analogiji koju Raguž izmišlja: „da npr. Pavle Ivić piše komediju iz života suvremene Srbije... u njoj bi naravno bio moguć neki lik recimo Srbe birokrata... kojemu bi mogao pripisati kao couleur locale crte kosovsko-resavskog ili timočkoga dijalekta, ali ja iz toga nikako ne bih mogao zaključiti da Ivić nije Srbin.” Raguž misli da nas može jeftino prevariti analogijom koja to nije. Pre svega Srba (lično ime!) nije isto što i Srbin (etničko ime), da se na drugim nekongruentnostima ne zadržavano. Pravu paralelu predstavljala bi komedija koju bi danas pisao Dubrovčanin i u kojoj bi se uz Dubrovčane pojavili Kotoranin, Lopudanin, Korčulanika i Srbin. Zaključak bi bio očigledan: kao što Dubrovčani nisu Kotorani, Korčulani itd., tako oni nisu ni Srbi. Odgovarajući silogizam primenljiv je na Držića.

Raguž je i u svom novom napisu nesposoban da tačno reprodukuje moje stavove. Možda i ne želi. Mnogo je lakše izvrći ruglu podmetnutu besmislicu nego ozbiljno raspravljati o onome što je rečeno. Ovde nema prostora za pojedinačno pretresanje mnogobrojnih primera takvog postupka. Mogu samo da upozorim čitaoca da ne uzima kao pouzdano ono što Raguž kaže o mojim rečima, da sve proverava u samim mojim tekstovima. Ovde ću se ograničiti na jedan primer koji ilustruje Raguževu verodostojnost, a ujedno i nivo njegove argumentacije. Na str. 123 čitamo: „Ivić se žali što mu ne odgovara neki od kolega.” Čitalac će se pitati šta ja to hoću kad i Raguž očito spada u moje kolege. lingviste i serbokroatiste. Sve postaje jasno kad se pročita ono što sam stvarno napisao: „Smatram, doduše, da bi za taj dijalog bilo bolje ako bi se odazvao koji od *kompetentnijih* [podvučeno sad – P. I.] hrvatskih kolega” (Jezik 33, str. 87). U sledećoj rečenici srećemo novu besmislicu: „Ali zašto – zar se po časopisima piše za kolege samo?” To što se po časopisima piše i za širu publiku nije razlog da se rasuđivanje o naučnim sporovima prepusti nestručnjacima. Na sve to Raguž dodaje: „Eto, odgovorio mu je jedan [kolega] i je li se sad bolje proveo?”¹ Proveo sam se odlično, i ovoga puta. Pokazalo se da moje tvrdnje nije mogao oboriti ni naučnik Katičićevog formata. Povrh svega, on je izričito prihvatio obe moje osnovne ideje.

Na str. 123 Raguž se obara na mene što svoja opažanja o promenama u književnom jeziku zasnivam prvenstveno na jeziku pisaca koji nisu promenili predeo u kojem žive (on ih naziva nepokretljivcima). Da mu objasnim: o smeni jednog tipa književnog jezika drugim može se govoriti samo ako ta smena zahvata „nepokretljivce”, jer oni što su napustili zavičaj i inače obično prilagodavaju svoj jezik. Što se tiče Bartola Kašića, darovitog mislioca i propovednika, plodnog i raznostranog autora, on je zaista značajna figura i svakako bih se zadržao na njemu da sam pisao šire delo na istu temu, u kojem bih svakako zalazio i u navođenje imena (Raguž nije primetio da sam se u članku u RES u načelu zadržavao na fenomenima, odnosima i procesima, posebno na njihovoj uzroč-

¹ Raguž, izgleda, veruje da sam se u razgovoru s njim loše proveo, valjda zato što me je izvređao. Da mu objasnim zašto nije tako. Kad oponent pribegava uvredama, to je za razumnog polemičara satisfakcija jer pokazuje da druga strana nije imala jačih argumenata. Na rujanje ne treba odgovarati istim načinom, dovoljno je što je oponent sam sebe predstavio.

noj povezanosti, a ne na ličnosima). Ipak, da bi se jasno shvatilo Kašićevo mesto u istoriji, treba imati u vidu nekoliko okolnosti:

1) Naređenje da on napiše svoju gramatiku došlo je od generala isusovačkog reda („P. Claudio sic imperante”, po izričitoj izjavi Kašićevoj), a i inicijativa za jezičku unifikaciju, tačnije izbor najraširenijeg dijalekta, potekla je od vodećih ljudi toga reda („Moderatores Societatis nostrae”).

2) Kašić nije ponudio neki određen jezički tip, nego je u svojim djelima prolazio kroz više faza; jezik njegove gramatike iz 1604. još uvek nije pravi štokavski i tek kasnije on se priklanja „bosanskom dijalektu”.

3) U Dubrovniku, gde je dugo radio kao propovednik, njegov jezik nije bio dobro primljen, što pokazuje da prilike nisu bile zrele za usvajanje toga jezika.

4) Iako je Kašić uticao na niz kasnijih autora u pogledu književnojezičnog opredeljenja, pa verovatno i u pogledu samog jezika (to još nije ispitano), njegov veštački i komponovani jezik nije nastavio da živi u delima drugih pisaca.

„...govoreći o tiskarstvu u Zeti, [Ivić] napominje da je govorio samo o njegovoj dekadenciji, pa kako te dekadencije ne bijaše u Hrvatskoj (ma bilo je, ali nešto kasnije), zato ga kao nije ni spominjao” (str. 123). Opet nas Raguž bombarduje svojim pogreškama. Moj osvrt se ne tiče tiskarstva u Zeti, nego kod Srba uopšte. I nisam govorio o dekadenciji tiskarstva – tiskarstvo ne spada u moju temu – već sam prestankom štampanja srpskih knjiga ilustrovao dubinu kulturne propasti u koju je turska vladavina gumula Srbe. Pauza u štamparskoj delatnosti potrajala je praktično gotovo dva stoleća. Na sreću, kod Hrvata nije bilo ničega sličnog. Isti period je kod Hrvata bio doba kulturnog procvata – renesanse i baroka. Je li Vam sad konačno jasno, kolega Ragužu?

O kulturnom potencijalu (str. 124). Opet mi moj oponent likujući pripisuje ono što nije moje mišljenje. Ne zalažem se ja da Hrvati napuste išta od svoga; čudim se samo inicijativama da se odriču svog živog jezičkog blaga zamenjujući ga davno umrlim, danas publici savršeno tuđim rečima, ili novosačinjenim kovanicama. Zato je besmislena i analogija s ilircima koji nisu hteli da hrvatski jezik zamene nemačkim ili s narodima sveta koji, eto, neće da usvoje engleski jezik.

„Opravdanja jeftinijom knjigom mislim da su i ispod ranga knjižarskog sindikalizma” (str. 124). Ragužu očito treba objašnjavati elementarne pojmove iz oblasti funkcije i života knjige u društvu. On ne zna koliko nas, sve zajedno, obremenjuje neizbežno nizak broj knjiga na našem jeziku, i originalnih i prevedenih, i beletrističkih i stručnih, ni koliko je kod nas malo snaga, i ljudskih i materijalnih, za sve poslove koje bi na tom polju trebalo obaviti da bismo zadovoljili potrebe i držali korak sa svetom. Nepoznato mu je i koliko knjiga ostaje kod nas neštampano (i nepravedno, odnosno nenapisano) zato što se ne može osigurati proda tiražu dovoljnom za rentabilnost publikacije, ni koliko visoka cena (zbog malog tiraža) još više smanjuje krug čitalaca, tj. društvenu korist od knjige. Raguž ne shvata da nam je, bez obzira na sve drugo, svima u interesu da se knjige objavljene u Zagrebu čitaju i u Beogradu, i obrnuto. Tuđa mu je i istina da je jezik pre svega osnovno oruđe društva, oruđe koje mu može služiti bolje ili gore, i na koje se može u izvesnoj meri uticati da služi bolje – ili gore. Naivno je i njegovo tvrđenje da komunikacija nije ugrožena porastom razlika među varijantama. Uzajamna čitljivost je aktuelnim razvojem ozbiljno dovedena u opasnost u oblasti stručne terminologije, upravo tamo gde su nam knjige iz drugih naših sredina najneophodnije da bismo sma-

njili svoju mučnu zaostalost u tako mnogim granama privrede, nauke i tehnike. Sasvim prirodno, zaostajanje u čitanju ili razumevanju stručne literature daje svoj doprinos zaostajanju u samim strukama, od kojih se danas u svetu eksplozivno razvijaju. Radi se, naravno, o dugoročnoj perspektivi: ako bi se pogrešna politika vodila kroz mnoga desetleća, rane nanete jeziku (i ne samo njemu) bivale bi sve dublje i sve teže isceljive. Tu leže naši pravi problemi s jezikom, a ne u tome hoćemo li vratiti u život pregršt stolecima mrtvih reči. Naravno, sve te okolnosti ne treba ni precenjivati. Naša sudbina ne zavisi u prvom redu od jezika. Ipak, jezička politika može pomoći ili odmoći dovoljno da jezikoslovci budu istorijski odgovorni za ono što čine ili ne čine.

Raguž se pita „zašto bi naš kulturni potencijal bio ograničen prostorom između Dobre i Deneral Jankovića. Zar takav potencijal ne bi bio moguć i sa Slovencima ili Makedoncima?“ (str. 124). Opet mu moram objašnjavati osnovne stvari. Slovenački i makedonski su posebni jezici, koji se moraju *učiti*. Bilo kakve realno izvodljive intervencije samo bi neznatno uticale na fond postojećih razlika, tj. samo neznatno bi povećale ili smanjile meru uzajamne čitljivosti. Razume se da bi i tu bila korisna koordinacija (dakle ni tu ne: unifikacija) terminologije, ali ona ne dolazi u obzir dok takve koordinacije nema unutar samog srpskohrvatskog jezika.

Na str. 125 Raguž tvrdi: „Ja sam krivac samo stoga što sam pokazao ruglo njegovih ideja.“ On to kaže posle katastrofe koju su njegova „pokazivanja“ doživela u mom odgovoru! On nije pokazao ništa: sve što je mislio „pokazati“, pokazalo se neosnovanim. A što se tiče rugla, ono ne može biti u mojim idejama. Radi se o nauci, kojoj je sam pojam rugla savršeno tuđ. Naučna shvatanja zasnivaju se na činjenicama i argumentima i da bi se pobila, potrebno je dokazati netačnost činjenica ili neodrživost argumenata, a ne – rugati se. Ruglo je ovde u samom Ragužu, u njegovom posezanju za izrugivanjem kao diskusionim metodom. Tamo gdje nedostaju dokazi, ostaje na raspolaganju poruga. A nema na svetu toga čemu se čovek s odgovarajućim ličnim osobinama ne bi motao narugati. Argumentacija obavezuje, a šegačenje je proizvoljno. Raguž i sam oseća da nešto nije u redu s njegovim načinom raspravljanja. Nastojeći da se opravda (str. 123), žali se na fiziološke pojave što ga muče kad čita moje tekstove i dodaje: „A kao terapija smijeh.“ Da mu oprostimo, ako mu je to lek.

Na str. 123 Raguž je bio primoran da se izvini zbog svog zatrcavanja u vezi sa Dubrovnikom kao lukom preko koje je išla spoljna trgovina nemanjičke države, ali na str. 125 ipak čitamo: „Kako sve to, i o „katolicima...“, i o Dubrovniku, i hrvatskome književnom jeziku, Ivić konstruira radi današnjice, a pogotovu sutrašnjice...“ Raguž o nauci ima neke čudne predodžbe, traži u njoj nekakve zadnje namere, nekakve manipulacije, ne shvatajući njen smisao – da osvaja spoznaje. I šta znači ono „konstruira radi današnjice, a pogotovu sutrašnjice“? Te se reči mogu protumačiti samo na jedan način. Opet mi on pripisuje pobude daleke i od nauke i od mene. Zna li on da neosnovano javno pripisivanje krivičnih namera predstavlja kažnjivo delo? I otkud mu ta nakaradna ideja, ta uporna opsednutost prekranjem geografske karte?

Da zaključim o Ragužu. Njegov tekst i ovoga puta stoji ispod uobičajene razine Jezika, kako sa gledišta naučnosti tako i sa gledišta ljudske pristojnosti. U tridesetpeto godišnjoj istoriji časopisa nema ničeg sličnog njegovim dvama napisima

Stjepan Babić je svom kratkom osvrtu (str. 127–128) dao naslov „Vrijeđanje na fin način.“ Glavni urednik publikacije u kojoj sam izvrgnut slapovima Raguževih uvreda

na veoma grub način – zamera mi što vređam tu publikaciju na fin način. A uvreda je u tome što sam pohvalio časopis, ali uz konstataciju da jedan napis u njemu (Ragužev) nije na visini. Zašto je to uvredljivo? Koji je to naš časopis u kojem nema slabih priloga? I gde je tu pravo na mišljenje, moje kao i svakog drugog čitaoca? Kamo bismo stigli ako bismo od svakoga tražili da hvali svaki napis, da se urednik ne bi ozalostio? Kad je o vređanju reč, šta da kažem povodom Babićeve tvrdnje da „Pavle Ivić želi da bude tutor hrvatskom književnom jeziku” (str. 127)? Zar je iskazivanje mišljenja – tutorstvo? Babićeva se ljutnja može razumeti samo ako se ima u vidu da je mnogo lakše prilepiti mi etiketu nego dokazati da nisam u pravu.

Na istoj strani nalazimo i elegantno sročenu rečenicu: „jasno je tko je kašu u Dubrovniku zahukao, a tko samo puše da je ne kuša vruću.” Nisam ja zakuhao nikakvu kašu, već sam pomenuo određene istorijske činjenice. Moji oponenti nisu uspjeli dokazati da to nisu činjenice, ali je uredništvo (Jezik 33, br. 4) pokušalo sugerirati da ja imam i nekakve druge stavove, koji su mi savršeno tuđi, što sam i pokazao u Jeziku 34, br. 3. Babić sad, umesto da se povuče i izvini, odvlači razgovor ka „kaši”.

Na str. 128 Babić se čudi „na što Pavle Ivić troši svoju energiju” kad redakciju Jezika „u radu ne vodi nikakvo „razdvajanje” (kao ni „spajanje”), nego kultura hrvatskog književnog jezika”. Znači, to što već više od dve decenije praktično sve preporuke u časopisu idu ka razdvajanju, plod je slučaja, a od Babića je daleka svaka pomisao da se bavi takvim zaludicama kao što je „razdvajanje” ili „spajanje”. Pa ipak, nije uvek bilo tako. On je i pre četvrt stoleća bio na čelu kolone najodlučnijih, doduše one koja je hrlila u suprotnom smeru. U Jeziku XI, 1964. godine, objavio je članak *Uklanjanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika*. Tu je on u borbi za zblizavanje otišao dalje nego ijedan drugi autor, predlažući u devet tačaka i konkretnu metodologiju rada na „uklanjanju” razlika među varijantama. Naravno, to je bilo davno, a u međuvremenu je Babić shvatio da je „uklanjanje” askosti i udaljenosti varijanata tričarija nedostojna da se na nju troši energija.

Babić mi je u Jeziku 33, str. 128, prigovorio što nisam odgovorio na njegove zamerke u Jeziku 16, a sad (Jezik 34, str. 128) ne pokazuje spremnost da se u redakciji Jezika založi za objavljivanje mog odgovora.² Kao da zna da od njegovih zamerki ništa ne bi ostalo.

Na str. 128 Babić me poučava, uz citat iz teksta političara Franca Šetinca, „da se sloga može postići samo ljubavlju prema svim našim jezicima i kulturama.” To je i moje mišljenje, koje ja i ostvarujem na delu. Bez takvog stava ne bi bilo moje otvorenosti prema jezičkom blagu koje pripada ostalim narodima srpskohrvatskog jezičkog kruga,

² Ceo lanac netačnih tvrdjenja nalazi se u Babićevoj rečenici: „A unatoč tomu objavili smo njegov članak kao i sada dva, objavili smo sve što je uredništvu poslao, dakle njegova je optužba bez ikakva temelja” (str. 128). Budući da je Babića izdala memorija, podsetiću na svedočanstva u samom Jeziku. U knj. 15, str. 3–13, štampan je njegov članak *Httjenja i ostvarenja novosadskoga dogovora*. Poslao sam osvrt pod naslovom *Nisam za sejanje nerivoze*, ali je on odbijen s obrazloženjem da su brigu o tim problemima preuzeli na sebe političari (v. *Napomena uredništva „Jezika”*, knj. 15, str. 68–69). Moj je osvrt zatim izašao u sarajevskom Odjeku, posle čega je u Jeziku 16 na str. 30–31 objavljen Babićev odgovor na ono što čitaoci Jezika, zaslugom uredništva, nisu imali priliku da pročitaju. Time je iznevereno i obrazloženje s kojim je moj članak odbijen u Jeziku. Tek u četvrtoj svesci knjige 16, na str. 118–125, objavljen je drugi moj prilog *Za ravnopravnost, a protiv cepanja jezika*. Pitam se hoće li se Babić sad izviniti.

pre svega Hrvatima. Sa Šetinčevom preporukom bio bih u sukobu kad bih radio na izolaciji i udaljavanju. Babić dodaje da ljubav „konkretno znači“... „bratsko poštovanje“. U našem slučaju, poštovati jedan narod znači smatrati ga zrelim, odraslim, dostojnim nauke koja će mu govoriti istinu, bez „rodoljubivih“ doterivanja. Tako se ja odnosim prema svome narodu; u mojim radovima upućeni čitalac će naći mnoštvo potvrda o tome. Trudim se da se s istim poštovanjem odnosim i prema drugim narodima.

Da završim. Dobro je rekao Radoslav Katičić (Jezik 34, str. 119) da razgovor ne treba prekinuti. Bilo bi dragoceno ako bi se on opet odazvao. Ali ne treba nastaviti samo diskusiju. Osnovni naš zadatak je proučavanje činjenica. Na tome treba da radimo svi, u punoj objektivnosti, bez nenaučnih osetljivosti, bez predrasuda prema bilo kojoj činjenici ili bilo kojem istraživaču, i da stalno razmenjujemo rezultate. Novoosvojene činjenice oblikovaće nova shvatanja, a novatorski pogledi podstićaće i usmerivaće dalje traganje za podacima. I tako u krug. To je put napretka nauke.

S a ž e t a k

Pavle Ivić, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd

UDK 808.62:800.853(091), stručni članak, primljen 1. VIII. 1988, primljen za tisak 9. IX. 1988.

Toutes mes assertions restent inébranlées

Continuation de la polemique a propos de l'article *L'évolution de la langue littéraire sur le territoire linguistique serbo-croate* de P. Ivić, publié dans la Revue des études slaves, Paris, LVI/3, pp. 313-344. L'auteur démontre que R. Katičić (Jezik 34, pp. 107-120) et D. Raguž (Jezik 34, pp. 120-127) n'ont pas réussi à réfuter ses assertions dans l'article mentionné, de même que celles dans la polemique ultérieure. Ils essaient de détourner la discussion de son vrai sujet en exprimant des opinions sur les thèmes qui, selon eux, auraient dû être inclus dans l'article cité (ce qui, cependant, aurait élargi l'article énormément en le rendant inpubliable dans la RES).

P I T A N J A I O D G O V O R I

JESU LI PRILOZI PROMJENLJIVE RIJEČI?

I jesu i nisu, već kako se uzme. Problem dakle nije samo u pitanju, nego je i u odgovoru jer je navedeni odgovor valjan. Zbog toga sam već nekoliko puta usmeno tumačio u čemu je bit problema. Pitali su me neki nastavnici koji gramatiku ne predaju mehanički, nego o njoj kritički razmišljaju. Kad sam u jednom testu pročitao zadatak "Prepišite iz teksta sve priloge koji se mogu stupnjevati", odlučio sam odgovoriti javno.

S obzirom na dvije mogućnosti u jednim gramatikama nalazimo jedno, u drugima drugo, ili, većinom, u istoj gramatici i jedno i drugo pa to zbunjuje i one koji u njima traže odgovor.

Tomo Maretić u svojoj velikoj gramatici nema posebno podjele vrste riječi na promjenjive i nepromjenjive, ali kad govori o priložima, kaže: "Kako su prilozi riječi nepromjenjive, oni se ne sklanjaju, već ostaju svagda u jedinom svojem obliku, što ga imaju."¹

¹ *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1931, str. 449.